

systems of sources of law and sources of ecological law. Features of systems of sources of law and sources of ecological law have been researched. Author explores as the main sources of environmental law such components: domestic regulations, international treaties and environmental standards. Special attention is paid to consideration of features of environmental standards as part of system of sources of ecological law. Such features of sources of ecological law as international legal orientation, binding implementation, normativity have been researched. The legal system is considered by the author in terms of natural law understanding. The essential point of the article is researched the influence of environmental standards on the Ukrainian legislation. Although environmental standards do not make changes to certain laws of Ukraine, but the continuous improvement of national standards and implement European Union sets the direction for the formation of general environmental legislation of Ukraine.

Key words: *sources of law, legal system, the system of sources of environmental law, standards, environmental standards.*

УДК 349.4:349.6

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗЕМЕЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ УКРАЇНИ

Т. М. КОНДРАТЮК, аспірантка*

**Національний університет біоресурсів і природокористування
України**

E-mail: Lawyert@ukr.net

Анотація. У статті проаналізовано науково-теоретичні підходи до поняття «правовий режим земель» та «правовий режим окремих категорій земель», які є складовими структурних елементів національної екологічної мережі. На їх основі надано авторське бачення поняття правового режиму земель екологічної мережі України та виділено його особливості.

Ключові слова: *землі екологічної мережі, складові екологічної мережі, правовий режим земель, особливості правового режиму.*

Актуальність. Формування екологічної мережі (далі – екомережа) є важливою справою для охорони природних комплексів та екологічних систем. Екомережа є територіальною системою, яка утворюється шляхом поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду (далі – ПЗФ), а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища. Згідно зі ст. 18 Закону України

*Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор В.М. Єрмоленко

© Т. М. Кондратюк, 2017

«Про екологічну мережу України» включення територій та об'єктів природно-заповідного фонду та інших територій, що підлягають особливій охороні, до переліку територій та об'єктів екомережі не призводить до зміни режиму їх охорони та використання, визначеного відповідно до закону. Проте у разі необхідності зміни режиму охорони та використання території чи об'єкта екомережі, виходячи з вимог Зведеної схеми, регіональних чи місцевих схем формування екомережі, згідно із законом змінюються статус, тип, категорія або режим відповідної території чи об'єкта екомережі [14]. Водночас зазначається, що режим охорони та використання другорядних її структурних елементів, таких як буферні зони, сполучні й відновлювані території визначається відповідною схемою. Зі змісту даної норми слідує, що немає єдиного підходу до визначення правового режиму земель екомережі, оскільки включення земель ПЗФ до екомережі не тягне за собою зміну їх правового режиму, а правовий режим інших складових визначається схемами екомережі.

Для визначення правового режиму земель екомережі слід розглянути правовий режим земель її складових. Отже, потрібно йти від конкретного до загального. Але для початку з'ясуємо значення поняття «правовий режим земель». На законодавчому рівні відсутнє його визначення. Поняття «правовий режим земель» вважається «категорією доктринальною» [11, с.103].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дане поняття у своїх роботах досліджували В. І. Андрейцев, Н. І. Тітова, О. І. Крассов, П. Ф. Кулинич, В. І. Семчик, А. М. Мірошніченко та ін. Крім того, правовий режим окремих категорій та субкатегорій земель розглядали А. В. Луняченко, О. М. Ковтун, Ю. С. Петлюк, А. Й. Годованюк, Р. М. Басай, М. З. Романюк, Л. І. Ришкова, Т. М. Ситнік та ін.

У доктринальних джерелах «правовий режим» застосовується для характеристики: усіх земель (загальний правовий режим); окремих категорій земель (особливий правовий режим); видів земель у межах тієї чи іншої категорії (спеціальний правовий режим); земельної ділянки чи частини земельної ділянки (конкретний правовий режим) [9, с. 49]. І визначається сукупністю правил їх використання, включенням до цивільного обігу, охорони, обліку, моніторингу, встановлених різними галузями права [10, с. 4].

Метою дослідження є аналіз теоретичних підходів до поняття «правовий режим земель» і спроба визначення правового режиму земель національної екологічної мережі.

Виклад основного матеріалу. У наукових роботах немає однастайності з приводу того, хто вперше з учених визначив поняття «правовий режим земель». Але достеменно відомо, що перші дослідження датуються радянським періодом і належать вони І. І. Євтихієву та М. І. Краснову. Тлумачення поняття «правовий режим земель» у цей період характеризується правом виключної державної власності на землю і похідними від неї елементами: державним управлінням земельним фондом; охороною землі як об'єкта права

державної власності і об'єкта права землекористування. Що й впливало на зміст та розуміння «правового режиму земель».

Так, І. І. Євтихіїв вважав, що у разі загальної правової підстави – державної власності на землю існують різні земельні режими для окремих розрядів земель і під правовим земельним режимом слід розуміти статус прав і обов'язків органів земельного управління стосовно даного розряду земель, тобто виконання органами земельного управління основних функцій – адміністративної, юрисдикційної та нормативної [4, с. 77].

М. І. Красновим було запропоновано визначення правового режиму державного земельного фонду як встановлений нормами права порядок можливої або необхідної поведінки людей щодо землі як до об'єкта права виключної власності держави, державного управління земельним фондом, права землекористування і правової охорони, спрямований на забезпечення її раціонального використання як всезагальної умови праці та основного засобу виробництва [7, с. 346].

Детальне тлумачення цього поняття надає В. І. Андрейцев. Він визначає правовий режим об'єкта землі як «основного національного багатства» і однозначно його застосовує як до землі в цілому, так і до окремої земельної ділянки. Вчений пропонує правовий режим землі розглядати як встановлений нормативно-правовий порядок, який визначає поведінку суб'єктів земельних правовідносин щодо земель, земельних ділянок як до об'єктів права власності, управління, користування, відтворення, збереження та охорони з метою їх раціонального (економного й ефективного) використання і задоволення різноманітних потреб заінтересованих осіб, захисту їх земельних прав [1, с. 158].

На думку Н. І. Титової, якщо йдеться про правовий режим земель, то це – наслідок правового регулювання суспільних земельних відносин на основі врахування природних і соціальних особливостей земель (як їх об'єкта), що забезпечує інтереси суб'єктів цих відносин та спеціальний порядок використання цих земель. Тобто, це сукупність правових норм, які встановили певний порядок землекористування різних видів [5, с. 252].

В. І. Семчик пропонує під правовим режимом земель розуміти як встановлені правовими нормами право власності і користування земельними ділянками, так і порядок та умови їх набуття у власність чи користування, зміна і припинення права власності, порядок та умови використання згідно з з цільовим призначенням правової охорони земель і відповідальності за порушення земельних прав і земельного законодавства [15, с. 72].

Лаконічно з цього приводу висловився А. М. Мірошніченко. Вчений визначає правовий режим земель як встановлений правовими нормами порядок поведінки стосовно цих земель [11, с. 104].

Останнім часом проведено чимало досліджень правового режиму земель окремих категорій та їх видів. Розглянемо поняття правового режиму окремих земель, які за певних умов можуть бути включені до структурних елементів екомережі.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про екологічну мережу України» до складу земель екологічної мережі включаються: землі природно-

заповідного фонду, землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони; землі лісового фонду; полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, які не віднесені до земель лісового фонду; землі оздоровчого призначення; землі рекреаційного призначення; земельні ділянки, на яких зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України; території, які є місцями перебування чи зростання видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України; частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання; радіоактивно забруднені землі (ст. 5) [14].

А. В. Луняченко у дисертаційному дослідженні (2002 р.) визначив правовий режим земель сільськогосподарського призначення як встановлену нормами права можливу і належну поведінку суб'єктів відносно земель сільськогосподарського призначення як об'єкта права власності та інших прав на земельні ділянки, об'єкта державного управління земельними ресурсами та об'єкта особливої правової охорони цих земель як природного ресурсу [10, с. 3–4].

А. Й. Годованюк у дисертаційному дослідженні (2008 р.) визначив правовий режим земель природно-заповідного фонду, як встановлений правовими нормами порядок охорони земель, що передбачає збереження та відтворення, а також використання за цільовим призначенням земель різних форм власності, забезпечення та охорони прав усіх суб'єктів прав на дані землі, здійснення управління землями та забезпечення контролю за дотриманням законодавства, застосування відповідальності за його порушення [3, с. 44].

О. М. Ковтун (2008 р.), дослідивши зміст правового режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду, визначальною складовою його виділяє заповідність, що вказує на їхню специфіку порівняно з іншими особливо охоронюваними природними територіями, оскільки в основу заповідного режиму покладено загальну ідею заповідності, яка означає встановлення недоторканності, повне або часткове вилучення ділянок землі і водного простору з усіма природними ресурсами з господарського використання [6, с. 100].

Ю. С. Петлюк (2009 р.) надає визначення правового режиму земель оздоровчого призначення як встановлений правовими засобами специфічний порядок регулювання відносин щодо здійснення прав на землі оздоровчого призначення, управління ними та забезпечення особливого характеру їх охорони. До основних його змістоутворюваних елементів учений відносить: використання, правову охорону та управління в галузі використання й охорони цими землями [13, с. 83–84].

Н. І. Палій (2011 р.) дослідила зміст правового режиму земель рекреаційного призначення і визначає його як встановлений законодавством порядок використання та охорони земель рекреаційного призначення, що визначає права, обов'язки, обтяження прав і обмеження видів господарської діяльності власників земельних ділянок і землекористувачів з метою організації масового відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів [12, с. 10].

Р. М. Басай (2013 р.) дослідила правовий режим техногенно забруднених земель і виділила наступні його особливості: 1) сфера застосування – правовий режим техногенно забруднених земель є невід’ємним та необхідним землеохоронним компонентом; 2) юридична природа – техногенно забруднені землі є різновидом екологічно забруднених земель поряд з деградованими і порушеними землями; 3) приналежність – техногенно забруднені землі не є окремою категорією земель, натомість землі будь-якої категорії можуть бути техногенно забрудненими [2, с.184].

Т. М. Ситнік (2017 р.) сформулювала визначення правового режиму земель, зайнятих зеленими насадженнями в населених пунктах, як встановлений нормами законодавства порядок поведінки суб’єктів щодо земельних ділянок, на яких розміщена деревна, чагарникова, квіткова, трав’яна рослинність та інші об’єкти рослинного світу природного і штучного походження, як щодо об’єктів права власності, користування, управління, відтворення, збереження та охорони цих земель з метою їх використання для забезпечення сприятливого середовища життєдіяльності людини, для забезпечення виконання ними санітарно-гігієнічних вимог, рекреаційних, декоративних та інших функцій [16, с. 64].

Отже, на правовий режим земель екомережі накладається правовий режим категорій земель, які включаються до її складу. Кожна категорія земель, яка є складовою екомережі, має власну специфіку, але всі вони об’єднані спільним екологічним призначенням, а саме: мають велику екологічну цінність для збереження належної екологічної обстановки, охорони навколишнього природного середовища, попередження і стабілізації негативних природних процесів та явищ. Проте у чинному земельному законодавстві не виділено окрему категорію «землі екологічної мережі».

Особливостями правового режиму земель екомережі є:

1. *Особливості, що впливають із характерних рис правового режиму окремих складових (земель) екомережі.* Включення територій та об’єктів природно-заповідного фонду, що підлягають особливій охороні, до екомережі не призводить до зміни режиму їх охорони і використання (п. 1 ст. 18 Закону України «Про екологічну мережу України»).

1.1. *В основі правового режиму лежить різне цільове призначення земель* (ст. 5 Закону України «Про екологічну мережу України»).

1.2. *Земельні ділянки використовуються на праві власності та користування.* Включення територій та об’єктів до екомережі не призводить до зміни форми власності і категорії земель на відповідні земельні ділянки та інші природні ресурси, їх власника чи користувача (п. 1 ст. 6 Закону України «Про екологічну мережу України»).

1.3. *Земельні ділянки можуть перебувати у приватній, комунальній та державній власності.* При цьому окремі землі та об’єкти, які на них розташовані, не передаються у приватну власність (ст. ст. 83, 84 Земельного Кодексу України).

2. *Центральне місце (пріоритетність) земель природно-заповідного фонду та водно-болотних угідь міжнародного значення.* Оскільки ці землі формують ядро екомережі (п. 1 ст. 13 Закону України «Про екологічну мережу України»).

3. *Принцип пріоритету вимог екологічної безпеки та забезпечення раціонального використання і охорони земель* [11, с. 118] (ст. 5 Земельного Кодексу України). Тобто, земельні ділянки повинні використовуватися насамперед у спосіб, що забезпечить їх максимальне наближення до природного стану [8, с. 48; 11, с. 104].

4. *Різне функціональне призначення* (наприклад: буферні території запобігають негативному впливу господарської діяльності на суміжних територіях (п. 2 ст. 16), сполучні території забезпечують зв'язки між ключовими територіями (п. 3 ст. 16 Закону України «Про екологічну мережу України»)).

5. *Природні особливості земель та їх важливість для збереження біологічного і ландшафтного різноманіття.* Включення територій та об'єктів до переліку територій та об'єктів екомережі здійснюється з урахуванням їх значення з точки зору екології, ботаніки, зоології та ландшафтознавства (п. 1 ст. 17 ЗУ «Про екологічну мережу України»).

6. *Особливий режим охорони.* Охороні підлягають землі та об'єкти, що знаходяться на них і становлять екологічну цінність як унікальні та типові природні комплекси.

7. *Особливий порядок використання.* Обмежено господарське використання земель та характерної діяльності, яка може негативно вплинути на їх екологічні властивості. Власники і користувачі територій та об'єктів, включених до переліку територій та об'єктів екомережі, беруть на себе зобов'язання щодо збереження природних ресурсів, їх екологічно збалансованого та раціонального використання та щодо використання земель за цільовим призначенням (п. 3 ст. 6; п. 6 ст. 16 Закону України «Про екологічну мережу України»).

8. *Не порушення суб'єктивних прав власників та користувачів земельних ділянок, включених до екомережі.* Включення територій та об'єктів до переліку територій та об'єктів екомережі не завдає шкоди правам тих, на чий території вони розташовані (п. 5 ст. 16 Закону України «Про екологічну мережу України»).

9. *Встановлення обмежень (обтяжень) на ці землі.* Проектування екомережі передбачає: встановлення передбачених законом обмежень на їх планування, забудову та інше використання; введення обмежень (обтяжень) для відновлюваних, буферних та сполучних територій для забезпечення формування екомережі як єдиної просторової системи (п.п. б, в ст. 14 Закону України «Про екологічну мережу України»; ч. 2 ст. 111, п. а ч. 1 ст. 112 Земельного Кодексу України).

Висновки. Узагальнюючи та беручи за основу визначення правового режиму землі, наданого В. І. Андрейцевим, пропонуємо правовий режим земель екомережі визначати як встановлений

нормативно-правовий порядок поведінки суб'єктів щодо земель, які включені до переліку територій та об'єктів екомережі, як щодо об'єктів права власності, користування, управління, відтворення, збереження та особливої правової охорони з метою їх використання для забезпечення сталого, екологічно збалансованого розвитку країни, охорони навколишнього природного середовища, збереження ландшафтного та біологічного різноманіття.

Список літератури:

1. Андрейцев В. І. Земельне право і законодавство суверенної України: Актуальні проблеми практичної теорії. – 2-ге вид. / В. І. Андрейцев. – К. : Знання, 2005. – 446 с.
2. Басай Р. М. Правовий режим техногенно забруднених земель: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Р. М. Басай. – Івано-Франківськ, 2013. – 222 с.
3. Годованюк А. Й. Правовий режим земель природно-заповідного фонду : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / А. Й. Годованюк. – Одеса, 2008. – 212 с.
4. Ерофеев Б. В. Основы земельного права (теоретические вопросы) / Б. В. Ерофеев. – М. : Юрид. лит., 1971. – 328 с.
5. Земельне право України : підруч. / М. В. Шульга, Г. В. Анісімова, Н. О. Багай, А. П. Гетьман, та ін. ; за ред. М.В. Шульги. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 368 с.
6. Ковтун О. М. Правові аспекти охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / О. М. Ковтун; Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. – К., 2008. – 233 с.
7. Краснов Н. И. Понятие и особенности правового режима государственного земельного фонда и отдельных категорий земель / Н. И. Краснов // Общая теория советского земельного права. – М. : Наука, 1983. – С. 345–353.
8. Кулинич П. Ф. Принцип пріоритету сільськогосподарського використання земель в земельному праві України / П. Ф. Кулинич // Право України. – 2004. – № 8. – С. 45–49.
9. Лисина Н. Л. Правовий режим земель поселень : навч.-практ. посіб. / Н. Л. Лисина. – М. : Дело, 2004. – 296 с.
10. Луняченко А. В. Правовий режим земель сільськогосподарського призначення, які належать громадянам на праві власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / А. В. Луняченко. – К., 2002. – 16 с.
11. Мірошніченко А. М. Науково-практичний коментар до Земельного кодексу України / А. М. Мірошніченко, Р. І. Марусенко. – К: Альтера, 2013. – С. 544.
12. Палій Н. І. Правове регулювання використання та охорони земель рекреаційного призначення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / Н. І. Палій. – Одеса, 2011. – 45 с.
13. Петлюк Ю. С. Правовий режим земель оздоровчого призначення: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / Ю. С. Петлюк. – К., 2009. – 195 с.
14. Про екологічну мережу України : Закон України від 24 червня 2004 р. № 1864-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 29. – Ст. 53.

15. Семчик В. І. Правовий режим земель сільськогосподарського призначення / В. І. Семчик // Земельне право : академ. курс; за ред. В. І. Семчика, П. Ф. Кулинича. – К. : Вид. дім «Ін Юре», 2001. – С. 260–292.

16. Ситнік Т. М. Правовий режим земель, зайнятих зеленими насадженнями у населених пунктах: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / Т. М. Ситнік. – К., 2017. – С. 234.

References:

1. Andreytsev V. I. Zemel'ne pravo i zakonodavstvo suverennoyi Ukrayiny: Aktual'ni problemy praktychnoyi teorii. – 2-he vyd. / V. I. Andreytsev. – K. : Znannya, 2005. – 446 s.

2. Basay R. M. Pravovyy rezhym tekhnohenno zabrudnennykh zemel': dys.... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.06 «Zemel'ne pravo; ahrarne pravo; ekolohichne pravo; pryrodoresursne pravo» / R. M. Basay – Ivano-Frankivs'k, 2013. – 222 s.

3. Hodovanyuk A. Y. Pravovyyrezhymzemel' pryrodno-zapovidnoho fondu: dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.06 / A. Y. Hodovanyuk. – Odesa, 2008. – 212 s.

4. Erofeev B. V. Osnovy zemel'nogo prava (teoreticheskie voprosy) / Erofeev B. V. – M. : Jurid. lit., 1971. – 328 s.

5. Zemel'ne pravo Ukrayiny: pidruchnyk. / M. V. Shul'ha, H. V. Anisimova, N.O. Bahay, A. P. Het'man, ta in. ; za red. M. V. Shul'hy // K.: Yurinkom Inter, 2004. – 368 s.

6. Kovtun O. M. Pravovi aspekty okhorony terytoriy ta ob'yektiv pryrodno-zapovidnoho fondu: dys.. kand. yuryd. nauk : 12.00.06 / O. M. Kovtun – Natsional'nyy pedahohichnyy universytet im. M. P. Drahomanova; nauk.ker. N. D. Kasilich – Kyiv, 2008. – 233 s.

7. Krasnov N. I. Ponjatie i osobennosti pravovogo rezhima gosudarstvennogo zemel'nogo fonda i otdel'nykh kategoriy zemel' / N. I. Krasnov // Obshhaja teorija sovetskogo zemel'nogo prava. – M. : Nauka, 1983. – S. 345–353.

8. Kulynych P. F. Pryntsyp priorytetu sil's'kohospodars'koho vykorystannya zemel' v zemel'nomu pravi Ukrayiny / P. F. Kulynych // Pravo Ukrayiny. – 2004. – 8. – S. 45–49.

9. Lysyna N. L. Pravovyy rezhym zemel' poselen': navchal.-prakt. posib. / N. L. Lysyna. – M. : Dyelo, 2004. – 296 s.

10. Lunyachenko A. V. Pravovyy rezhym zemel' sil's'kohospodars'koho pryznachennya, yaki nalezhat' hromadyanam na pravi vlasnosti : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk:spets. 12.00.06 / A. V. Lunyachenko. – K., 2002. – 16 s.

11. Miroshnichenko A. M. Naukovo-praktychnyy komentar do Zemel'noho kodeksu Ukrayiny / A. M. Miroshnichenko, R. I. Marusenko. – K: Al'tera. – 2013. – S. 544.

12. Paliy N. I. Pravove rehulyuvannya vykorystannya ta okhorony zemel' rekreatsiynoho pryznachennya: avtoref. dys. Na zdobuttya nauk. Stupenya kand. yuryd. nauk :spets. 12.00.06 / N. I. Paliy – Odesa, 2011. – 45 s.

13. Petlyuk Yu. S. Pravovyy rezhym zemel' ozdorovchoho pryznachennya: dys.... kand. yuryd. nauk: 12.00.06 / Yu. S. Petlyuk. – Kyiv, 2009. – 195 s.

14. Pro ekolohichnu merezhu Ukrayiny: Zakon Ukrayinyvid 24 chervnya 2004 r. № 1864-IV // Ofitsiynyy visnyk Ukrayiny. – 2004. – № 29. – St. 53.

15. Semchyk V. I. Pravovyy rezhym zemel' sil's'kohospodars'koho pryznachennya / V. I. Semchyk // Zemel'ne pravo: akadem. kurs; zared. V. I. Semchyka, P. F. Kulynycha. – K. :Vyd. dim «Іn Yure», 2001. – S. 260–292.

16. Sytnik T. M. Pravovyy rezhym zemel', zaynyatykh zelenymy nasadzhennyamy u naselenykh punktakh: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.06 / T. M. Sytnik. – Kyiv, 2017. – S. 234.

ПОНЯТИЕ И ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО РЕЖИМА ЗЕМЕЛЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СЕТИ УКРАИНЫ

Т. М. Кондратюк

Аннотация. В статье проанализированы научно-теоретические подходы к понятию «правовой режим земель» и «правовой режим отдельных категорий земель», которые являются составными структурных элементов национальной экологической сети. На их основе предоставлено авторское видение понятия правового режима земель экологической сети Украины и выделены его особенности.

Ключевые слова: земли экологической сети, составляющие экологической сети, правовой режим земель, особенности правового режима.

THE CONCEPT AND REGULARITIES OF LEGAL REGIME OF LANDS OF THE NATIONAL ECOSYSTEM OF UKRAINE

T. M. Kondratiuk

Summary. The article analyses scientific and theoretical approaches to the concept legal regime of lands and legal regime of certain categories of lands which are parts of the structural elements of the national ecosystem. The author's view of the concept of legal regime of lands of ecosystem of Ukraine has been given on their basis. The peculiarities of legal regime of lands have been highlighted.

Key words: lands of ecological system, components of ecosystem, legal regime of lands, peculiarities of legal regime.